

UDK 314.15-054.7(=163.42)

Prethodno priopćenje

Primljeno 9. listopada 2019.

DOI: 10.38003/zrffs.13.2

Stevo Đurašković
Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
HR-10000 Zagreb, Lepušićeva 6
sdjuraskovic@fpzg.hr

BOGDAN RADICA KAO SVJEDOK BIJEDE (DIJELA) HRVATSKE POLITIČKE EMIGRACIJE

Sažetak

U članku se prikazuje kritika hrvatske političke emigracije od njezina sudionika Bogdana Radice. Polazeći od koncepta bijede malih istočnoeuropskih država poznatoga mađarskog povjesničara Istvána Bibóa, članak pokazuje kako je Radica bijedu (dijela) hrvatske političke emigracije detektirao u njezinu odbijanju integraciji u društva zapadne Europe i SAD-a zbog odbacivanja vrijednosti liberalne demokracije, stoga je emigracija, prema Radici, propustila ispuniti najvažnije zadaće: pokušati djelovati na javnost i društvene elite zapadnih zemalja u smjeru ostvarenja samostalne Hrvatske. Naposljetku, Radica analizira fenomen terorizma najmlađega emigrantskog vala 1970-ih godina preko koncepta dinarskog poluinteligenta izvedenog iz koncepta poluinteligencije Jósea Ortege Y Gasseta, kojim se Radica već koristio u opisivanju situacije u Hrvatskoj i Jugoslaviji 1945. godine.

Ključne riječi: Bogdan Radica, politička emigracija, liberalna demokracije, Hrvatska, dinarski poluinteligent

Uvod

Bogdan je Radica »Hrvatsku predstavljao tamo gdje drugi nisu ni mogli ni htjeli.«

Riječi su to kojima je Ivo Banac odlično sažeo svu simboliku polustoljetne emigrantske aktivnosti Bogdana Radice (2002: 8) kao gotovo pa prirodnog nastavka Radičina predratnog »doista velikog uspjeha intelektualca iz male i nepoznate zemlje« (Banac 2006: 376). S obzirom na činjenicu kako »Nitko iz naše sredine nije u dvadesetom stoljeću komunicirao s tako elitnim ljudima Europe« (Banac 2006: 376; Đurašković 2016: 233), nije čudo da je upravo istančani građanski demokrat poput Radice ostavio jednu od ponajboljih analiza bijede (dijela) hrvatske političke emigracije. Koncept bijede preuzimam od pojma bijede istočnoeuropskih malih nacija koji je veliki mađarski povjesničar István Bibó definirao kao »uskogrudni i agresivni nacionalizam, mnoštvo teritorijalnih sporova, odsutnost demokratskog duha, naklonost političkom irealizmu, želja da žive više od pravdanja težnji, negoli od vlastitih dostignuća« (Bibó 1995: 65). Ovdje je važno upozoriti kako Bibó ne prilazi europskom istoku s prijezirom, već upozorava kako se uzrok bijede nalazi

u traumatičnoj povijesti srednje i istočne Europe zbog njihova bivanja u trima višenacionalnim carstvima koja su kočila razvoj i nacionalno-integracijskih i modernizacijskih društvenih procesa (Bibó 1995). Polazeći od Bibóova koncepta bijede, ovaj će rad prikazati kako je Radica emigracijsku bijedu detektirao u vidu nacionalističke emigracije, bilo ona endehaška ili mlada postprolječarska, koja eskapistički odbija vrijednosti zapadne liberalne demokracije te kako je dotičnu bijedu Radica smatrao fatalnom za buduću hrvatsku samostalnost, i to iz dvaju razloga. Prvi razlog krio se u činjenici da prijezir prema zapadnim vrijednostima nije omogućivao djelovanje u javnosti zapadnih društava kako bi ih senzibiliziralo za hrvatsku samostalnost. Drugi razlog je bio da odbijanje zapada ne omogućuje prenošenje vrijednosti liberalne demokracije u buduću samostalnu Hrvatsku, vrijednosti, prema Radici, nužno potrebnih za izgradnju željene moderne hrvatske države. Iako je Radica godinama bio »jedini publicist Hrvat u SAD-u, kojemu su bila širom otvorena vrata tamošnjih medija« (Meštrović 2003: 220), ekstremisti mu nisu opraštali »staž u kraljevskoj diplomaciji i protitovski stav za vrijeme rata«, iako je »ostatak života proveo u borbi protiv komunističkog režima na posve hrvatskim pozicijama.« (Banac 2002: 8).

Radičinim djelovanjem u emigraciji bavila se Jelena Šesnić i Maciej Czerwiński (2014.), kao i ja ranije (2008.),¹ ali dotični članci nisu obuhvatnije tematizirali Radičinu „pedagošku“ djelatnost prema samoj emigraciji. U rujnu 2019. godine izišao je u Splitu zbornik radova *Bogdan Radica, život i vrijeme*, nastao na osnovi istoimenog skupa održanog u rujnu 2017. godine. Za temu ovog rada svakako su važni sljedeći radovi objavljeni u zborniku: rad Ive Banca o odnosu Radice i postprolječarske emigracije, rad Alberta Binga koji generalno tematizira liberalne nazore Bogdana Radice te ih razmatra osobito u Radičinim novinskim analizama Tita, Đilasa i Krleže te naposljetku rad Stjepana Matkovića koji obrađuje zanimljiv odnos Bogdana Radice s dvama istaknutim hrvatskim liberalnim emigrantima: Antom Smithom Pavelićem i Pavlom Ostovićem.

2. Problem br. 1 – integracija u američko društvo kao nužan uvjet prevladavanja bijede političke emigracije

Radičina transformacija od hrvatskog Jugoslavena² do zagovornika hrvatske neovisnosti započela je dolaskom u SAD kasne 1940. godine na mjesto tajnika za tisak jugoslavenskog poslanstva u Washingtonu. Iako je gajio velike rezerve prema komunizmu, Radica je tijekom rata podupro Titov partizanski pokret vidjevši u njemu jedinu alternativu za Hrvatsku nasuprot ustaškom fašizmu i velikosrpskom četništvu. Ponesen nadama ostvarenja iznevjerenih jugoslavenskih ideala, Radica se 1945./'46. godine vraća u Jugoslaviju, ali uvidjevši totalitarne tendencije boljševičkog

1 Moj rad iz 2008. godine predstavlja sažetu verziju mog diplomskog rada *Od jugoslavenskog federalizma do hrvatskog independizma – misao hrvatske države u djelima Bogdana Radice*, obranjenog na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu u listopadu 2005. godine (Mentor: prof. dr. sc. Tihomir Čipek).

2 Hrvatsko jugoslavenstvo nije negiralo hrvatski nacionalni identitet, već je vidjelo hrvatski narod u saveznoj južnoslavenskoj državi s drugim južnoslavenskim posebnim nacijama, za razliku od unitarnog jugoslavenstva. O tome više u Banac 1995.

režima brže-bolje bježi u SAD te o svojim dojmovima objavljuje članak "Yugoslavia's Tragic Lesson to the World" u jednom od najtiražnijih američkih časopisa *Reader's Digest*. Članak je važan ne samo zato što je splitskog novinara lansirao u poznato ime tadašnje američke javnosti nego i zato što je Radičino oštromno pero na hrvatskom/jugoslavenskom slučaju opisalo tendencije koje će Hannah Arendt kasnije kanonizirati kao ideal-tipske crte totalitarne vladavine. U poraću Radica postupno stječe dojam kako se i u socijalističkoj Jugoslaviji ponavlja ista velikosrpska politika kao i u Kraljevskoj Jugoslaviji te negdje polovicom 1950-ih godina prelazi na „posve hrvatske pozicije“ započevši suradnju u *Hrvatskoj reviji* Vinka Nikolića (Đurašković 2008: 310–317). U prikazu Radičinih pozicija prema nacionalističkoj emigraciji, rad će se fokusirati na brojne priloge poznatoga splitskog novinara u *Hrvatskoj reviji*. *Hrvatska revija* za Radicu je bila veoma važna jer je zamišljao kao »općenarodnu platformu« te kao medij koji može pomoći u odgajanju mlađe generacije emigranata u duhu liberalne demokracije i tako početi izvlačiti hrvatsko iseljništvo iz začaranoga kruga zastarjelih formi, kako ističe Stjepan Matković (Matković 2019: 147). Budući da se dugogodišnji urednik *Hrvatske revije* Vinko Nikolić svojski trudio profilirati časopis kao forum za slobodno iznošenje svih političkih orijentacija u emigraciji uz poštovanje 'kulture neslaganja' koja bi izbjegla 'nekulturu' osobne kampanje i vrijeđanja (Bing 2019: 97–98), Radica je upravo na stranicama Nikolićeva časopisa dobio najviše prostora za sveobuhvatan prikaz stanja i problema hrvatske političke emigracije. Plodnost Radičine suradnje s *Hrvatskom revijom*, uz ostalo, proizlazila je iz praktičnog razloga da je *Hrvatska revija* »S obzirom na stigmatu ustaškog režima... trebala intelektualce Radičina liberalno-demokratskog profila kako bi se legitimirala kao demokratski orijentirana publikacija.« (Bing 2009: 96).

Radičina analiza bijede (dijela) hrvatske političke emigracije može se kronološki podijeliti u dvama razdobljima. Prvo se proteže od sredine 1950-ih godina do sloma hrvatskog proljeća, a drugo od sloma hrvatskog proljeća 1971. godine do Radičine smrti kasne 1993. godine. Prvo razdoblje Radičina pisanja u *Hrvatskoj reviji* fokusirano je na uporno pokušavanje da se endehaška emigracija prilagodi načelima liberalne demokracije slobodnog svijeta. Drugo pak razdoblje Radičina djelovanja, uz očajnički pokušaj da i postproljećarske novopečene emigrantske mlade fanatike pouči vrijednostima liberalne demokracije, posvećeno je i analizi uzroka radikalizma najmlađeg vala emigracije. Kao potka cjelokupne Radičine poruke emigraciji može se uzeti misao kako smisao emigrantskog života u zapadnim demokracijama nije »... da se život provede po tamnicama, nego da se od iskustva u slobodi izgradi jednu snažniju viziju budućnosti za Hrvatsku« (Radica 1984: 555; Đurašković 2005: 36). Kako je dobro istaknula Jelena Šesnić, Radičina publicistika bila je dragocjena i zato što je rijetko koji emigrant analizirao hrvatsku stvar u trokutu domovinske i iseljene Hrvatske te »globalne realpolitike kojoj su ove dvije često bile podređene« (Šesnić 2014: 120). Tako se Radica opetovano u svojim člancima vraćao razlaganju srži američke demokracije »zasnovane na reformacijskim načelima snošljivosti i ravnopravnosti nacija i rasa« (Radica 1955: 33). Načela američke demokracije trebaju se preslikati na emigraciju u smislu da »...već sada u izgnanstvu postignemo stanovite uslove *fair play-a*, snošljivosti, nastojanja shvaćanja neprijateljskog i suprotnog gledanja i budemo pomalo stvarali klimu za opće ujedinjavanje hrvatskih

raznovrsnih snaga...« (Radica 1955: 39). Pritom Radica stalno upućuje na čitanje *Demokracije u Americi*, kanonskog djela francuskog pisca Alexisa de Tocquevillea koje se drži klasikom za analizu američkoga političkog sustava i građanske političke kulture.³ Kako Radica naglašava, glavna svrha čitanja Tocquevillea je »...ne da bismo od ustanova, koje je ona (SAD- S. Đ.) sagradila, načinili servilnu neku kopiju, nego da bismo stekli jasniju sliku politike, koja bi za nas bila najbolja« (Radica 1984: 547; Đurašković 2005: 33).

Nužan uvjet »...da izvedemo hrvatsku ladju u luku njene nezavisnosti« (Radica 1955: 39)⁴ poznati splitski publicist vidi u odbacivanju „nacionalističkog historizma“ i „ultranacionalističke frazeologije,“ ako zbog ničeg drugog, onda zbog toga što je »američki svijet ne trpi i odbija« (Radica 1955: 37) jer je »U Sjedinjenim američkim državama načelo nacionalnog samoopredjeljenja ostvarilo samostalnost pojedinca uz samostalnost narodne države« (Radica 1957: 188). Bivajući svjestan povijesnog razvoja ideje nacije – koje je Ivo Banac pregnantno opisao riječima kako »moderne ideologije liberalizma i nacionalizma, koje uglavnom idu ruku pod ruku od vremena preporoda, sve više se razdvajaju s početkom dvadesetog stoljeća« (Banac 2000: LVII) – Radica ističe kako je »...u svojem začetku ideja narodnosti bila konstruktivan i napredan pojam (...). Ali tokom vremena, posebno u prvim počecima našeg stoljeća i posebice između dva rata, ideja istinske nacionalnosti (...) ispreturila se u monstruozno negativnu i rušilačku snagu« (Radica 1957: 187). Stoga Radica poziva endehaške emigrante da se odreknu nasljeđa ustaškog režima koji je »(...) klanjem Srba srozao Hrvate na najobičniji i najniži balkanski element« (Radica 1974: 278; Đurašković 2008: 315; Đurašković 2005: 30), usto služeći kao »(...) odskočna daska ili *trampulin*, s koga komunisti skaču ravno – na vlast!« (Radica 1957: 188).⁵

Nakon što je 1950-ih godina postavio svoju viziju emigracije i njezina djelovanja, 1960-ih Radica se zaokuplja postavljanjem hrvatske stvari prema globalnoj realpolitici, ponajviše zbog nove američke vanjskopolitičke doktrine *Containment* koja je Titovu režimu davala punu političku i ideološku podršku, ali i zbog paralelnih trendova liberalizacije jugoslavenskoga komunističkog režima te pojave reformskog pokreta u Hrvatskoj i u SKH-u i izvan njega (Đurašković 2005: 29–30). „Glavnoj utopiji američke vanjske politike“ – kako je Radica simbolički nazvao podršku zapadnih demokracija Titovu režimu – moguće je, prema splitskom novinaru, oponirati jedino praćenjem događanja u samoj Hrvatskoj »(...) i o tom, u najboljem slučaju, obavještavati vanjski svijet o tome, što on nije u stanju ni uočiti ni shvatiti« (Radica 1969: 415). Konkretno, kako američka liberalna inteligencija drži komunizam »neminovnim razvojem prilika u zemljama, gdje nije bilo ni demokratskog ni ekonomskog niti nacionalnog razvoja« (Radica 1959: 12), »američku javnost treba uporno obavještavati kako komunizam još nije riješio niti jedno pitanje i niti jednu kontradikciju, za koju je govorio da je postojala u kapitalističkom društvu. U prvom redu, on nije zadovoljio potražnju širokih masa...

3 O tome više u Offe 2004.

4 Jelena Šesnić navodi kako je do sloma hrvatskog proljeća Radica bio »(...) sklon razmotriti postojanje Hrvatske kao federalne jedinice u Jugoslaviji«. Usp. Šesnić 2014: 120. Što je po mome sudu pogrešno, kako se vidi iz navedenih citata.

5 U kontekstu aktualnih pokušaja revizije povijesnog lika Filipa Lukasa, značajna je polemika između njega i Radice na stranicama *Hrvatske revije* 1957. godine, u kojoj Radica između ostalog proziva Lukasa za pokušaj naknadnog „izbjeljivanja“ svojega predratnog i ratnoga fašističkog djelovanja. O tome više u Lukas 1957 i Radica 1957, kao i u Bing 2019: 100–101.

U međunarodnim odnosima, komunizam nije našao ni puta ni načina kako da riješi nacionalna pitanja« (Radica 1963: 509).

Što se tiče same Hrvatske, prema Radici, treba pokušati osvijestiti intelektualni i politički *establishment* SAD-a kako je »Beogradski centralizam i u komunističkoj strukturi ostao jednak kao i u predratna vremena« (Radica 1967: 220); činjenicu koju je Radica imao prilike objašnjavati i mnogim pripadnicima političke i intelektualne elite SAD-a, između ostalog i Edwardu Kennedyju i Zbigniewu Brzezinskom (Radica 1984: 571). Potaknut pozitivnim trendovima razvoja politike u zemlji, Radica s Vinkom Nikolićem i Jakšom Kušanom u *Novoj Hrvatskoj* objavljuje „Poruku hrvatskim komunistima“ u kolovozu 1966. godine. Poruka poziva na daljnju liberalizaciju političkog sustava, borbu za nacionalni identitet, ali podvlači i kako »za obranu hrvatskih interesa nije potreban nikakvi nacionalni ekstremizam niti šovinizam« (Kušan 2000: 193). Kako se nešto kasnije Radica preciznije izrazio, buduću neovisnu Hrvatsku

mora se povesti na put velikodušnosti i plemenitosti u uspostavljanju novih odnosa s narodima, s kojima je Hrvatska zadnjih pet decenija morala živjeti.

Uspostaviti stanje ravnopravnosti između susjeda i naših nacionalnih manjina mora također biti cilj svake naše misli i naše akcije (Radica 1969: 413; Đurašković 2005: 34; Đurašković 2008: 318).

Nadalje, Radica poručuje kako treba »(...) pripremiti narod kod kuće i međunarodnu javnost u Evropi i na Atlantiku na to, da Hrvatska mora biti nezavisna u rastućoj evropskoj i atlantskoj međuzavisnosti (inter-dependence)« (Radica 1969: 413).

Koncept „Europske i atlantske međuzavisnosti“ Radica ističe nasuprot autističnosti dijela endehaških emigrantskih krugova, ali i HSS-ovske anakrone ukopanosti u 1939. godinu s Mačekovim objašnjenjem »kako u Jugoslaviji svi su Hrvati zajedno, a izvan nje, ne znam gdje bi nas sve sjekli i trpali« (Radica 1984: 418; Đurašković 2005: 31). Obje pozicije, prema Radici, »(...) koče akciju u njenim suvremenim mogućnostima« (Radica 1969: 413). Vrlo vjerojatno stoga Radica kasnih 1960-ih godina opetovano i poručuje kako »se ključ našeg stanja nalazi kod kuće, u samoj zemlji«, tim više što su pokušaji organiziranja Hrvatskog narodnog vijeća kao krovne udruge djelovanja hrvatske emigracije u svijetu propadali zbog zloupotrebe „za usko stranačke svrhe“ od nekih istaknutih prvaka endehaške emigracije, kako je istaknuo Jakša Kušan (2001: 135).⁶ Ogorčenje koje tih godina kod Radice izaziva destruktivno djelovanje dijela endehaške emigracije najbolje se vidi iz jetkog komentara kako »(...) morali smo dočekati, da nam marksistička historiografija (...) dade pravog uvida u djelatnosti i uzroke hrvatskog nacionalizma, dok nam nacionalistička inteligencija nije još ništa uvjerljivo kazala« (Radica 1970a: 1131).

3. Problem br. 2 – koncept (dinarskog) poluinteligenta kao uzrok nove bijede emigracije

Brutalni slom hrvatskog proljeća te svi posljedični potresi koje je emigraciji donio postproljećarski val mlade emigracije »(...) vrlo prijemčive za ideje ustaških veterana o potrebi prelaska na terorističke metode političke borbe« (Žižić 2013: 63) kod Radice

⁶ Za detaljan prikaz svih teškoća nastanka i djelovanja Hrvatskog narodnog vijeća vidi Krašić 2019.

je – slobodno se može reći – izazvao vrlo sličan duhovni lom kao i 1945. godina. Kako je to Radica nešto kasnije sumirao u svojim memoarima „godine ogromnih nada“ sasječene su u Karađorđevu sječom »elita nove Hrvatske, koja je prošla kroz rat partizanstva« (Radica 1984: 631), nakon čega je nastupila nova tragika: »(...) bolest tipičnog našeg kroatitisa, poplave (...) tzv. revolucionarnih grupiranja«, zbog čijih terorističkih aktivnosti 1970-ih godina je „zapadni svijet uistinu vjerovao“ u komunističku propagandu kako je svako djelovanje za samostalnu hrvatsku izraz ekstremizma, ustaštva (Radica 1984: 630–639). Već u prvoj, emotivnoj reakciji na Karađorđevo 1971. godine, Radica lucidno prorokuje trendove budućeg nasilnog desetljeća: »Aleksandar je stvorio Pavelića i ustaštvo, Pavelić je stvorio Tita, i sada Tito vraća milo za drago, i opet od hrvatske mladosti stvara ustalce, ustanike i ustaše!« (Radica 1971: 395). To se zaista i ostvarilo zato što prema Mati Meštroviću »(...) mlade državotvorne Hrvate iz domovine, bez obzira na bitne ideološke razlike između njih, stari su ustaški izbjeglice objeručke prigrlili. Zato što su u njima prepoznali nasljednike u borbi za samostalnu hrvatsku državu« (Meštrović 2003: 228).

Kako navodi Ivo Banac, Radica je privatno u pismima svojim bliskim suradnicima poput Jakše Kušana i Ante Smitha Pavelića žestoko kritizirao ponašanje mladih „Bušićevaca“, dok im je javno povlađivao (Banac 2019: 37–38). Drugim riječima, javno im je pokušavao pomoći da se uklope u svijet zapadnih demokracija u koji su izbjegli poslije sloma hrvatskog proljeća. Nošen svojom novinarsko-publicističkom strašću, Radica je pokušao dati cjelovit odgovor na uzroke terorističkog ponašanja mladih, njihova prijevira prema vrijednostima liberalne demokracije zapada te naposljetku pogubnoga političkog hazarda da se na navodno zategnutim odnosima Tita i Brežnjeva pokuša zaigrati na kartu Sovjetske Hrvatske. U objašnjenju tog fenomena Radica poseže za konceptom dinarskog poluinteligenata, konceptom koji je razvio prilikom opisa boljševičkog preuzimanja vlasti 1945. godine u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Radica je nakon dolaska u Sjedinjene Američke Države 1946. godine koncipirao svoju teoriju *Vertikalne pobune periferije protiv centra* kao glavne osobine komunističke revolucije u Jugoslaviji⁷ prema uzoru na poznatu teoriju pobune masa poznatoga španjolskog filozofa Joséa Ortege y Gasset. Tako Radica opisuje partizanski rat kao ustanak periferije – Crne Gore, Like, Banije, Korduna, Dalmacije – protiv centra koji čine središnja Hrvatska i stara Srbija (Radica 1974: 55; Đurašković 2005: 25; Đurašković 2008: 313). Polazeći od definicije poluinteligenca Ortege y Gasset kao sloja »(...) koji izvana donosi neproživljeno i neprodubljeno te smatra da je smjesta nužno da se cijela zemlja opredijeli za ono što je donijela i njezine polovične i sasvim površne doživljaje« (Radica 2006: 168; Đurašković 2005: 6), Radica konstruira koncept dinarskog poluinteligenata kao dominantnog karaktera „doba ekstrema“ u Hrvatskoj. Dotični se povijesno ostvario, prema poznatom splitskom novinaru, u dijakronijskom kontinuitetu Orjuna – ustaše – partizani sa zajedničkim »fanatizmom, mistikom, slijepim i neracionalnim slijeđenjem vodstva« koje proizlazi iz karaktera „promašena čovjeka“ punog »starih nezadovoljstava, bivših neuspjeha i nesretnog življenja na rubu života (...) koji (...) kao da bi htjeli da osvoje i prežive sve ono što su drugi morali postepeno da doživljavaju i žive« (Radica 1974: 83; Đurašković 2005: 27).

7 Više o Radičinoj konceptualizaciji 1945. godine u Hrvatskoj i Jugoslaviji kao vertikalnoj pobuni periferije protiv centra vidi Đurašković 2008: 312–313. O Radičinoj 1945. vidi također Milišić 2019.

Primjenjujući koncept dinarskog poluinteligenta na mladu generaciju emigracije predvođene Brunom Bušićem, Radica utvrđuje kako:

Taj najnoviji poluinteligent (...) je bistar, živ, dinamičan, posebno kad je iz dinarskih mediteranskih strana, smatra da sve shvaća i razumije, napose politiku (...). Komunistam mu nije neprijatelj (...). Neprijatelj mu je velikosrpski hegemonizam i svaka ona sila, koja mu uskraćuje pravo na državu (...). Nažalost, malo je načitan (...) ne vjeruje u vrednote i ustanove demokracije, u kojima živi (...) Za razliku od starijih generacija, posebno onih predratnih, on smatra, da nema što naučiti od velikih demokracija (...) demokratski mu je pluralizam osnovan na lažima (...) (Radica 1978: 368).

Njihovu fanatičnu mržnju na Srbe i Jugoslaviju, njihovu nostalgiju za NDH-om kao samostalnom državom, za koju je prema Radičnim svjedočanstvima Bruno Bušić izjavio kako su »Tito i hrvatski komunisti pogriješili«, što nisu »pretvorili je u komunističku«, Radica lucidno sažima kako

Ta činjenica, da se jedna hrvatska država mogla ostvariti u naša vremena, lomi tu mladost, što je i shvatljivo, daleko snažnije (...) nego li je to slučaj nama, koji smo ideološki bili protiv iste. O toj su državi oni slušali iz usmenih predaja svojih roditelja i starijih ljudi. Kako je ogroman dio te mladosti (...) naklonjen i našoj epskoj tradiciji, to su mnogi kao ideali sanjali o Francetiću, Luburiću i Bobanu, da bi ih suprotstavili partizanskim „narodnim herojima,“ isto tako kao i četničkim „vojvodama“ Đujićima i Birčaninima (...). Kada bi čovjek nabasao u takav jedan krug, ispunjen našim dinarskim tipom uz točenje rakije, on je sasvim spontano osjetio: kuda sve u jednoj slobodnoj zemlji ta mladost može okrenuti (Radica 1984: 558–559).

Iako je Radica svojim pisanjima neumorno pokušavao okrenuti tu mladost na čitanje prije spomenutog djela Alexisa De Tocquevillea, konstatirao je, naposljetku, pomalo rezignirano kako ona »(...) nije nikako u stanju da se uključi u nov život demokracije i slobode« (Radica 1978: 371). Međutim, što je jako važno, Radica mlade nije osuđivao, već je našao odgovor na radikalizam „Titove djece“ – kako ih je sam zvao – u činjenici njihova odrastanja u bazi nasilnog „Titovog knuta“ i prema Radici destruktivnoj intelektualnoj nadgradnji Miroslava Krleže, koji je prema tadašnjem sudu poznatoga splitskog novinara »(...) podgrizavao sve tradicionalne osnove na koje se oslanjalo hrvatsko društvo (...) i tako uvlačio u čitav naš život onaj agresivni val Oktobarske revolucije, kao zakon novog vremena (...)« (Radica 1984: 555–556).⁸ Dotičan obzir prema „proljećarima“ vidio se i kod toga što je otmičare američkog putničkog zrakoplova TWA 355 u rujnu 1976. godine branio od kritika te čak dolazio na sudska ročišta Zvonku Bušiću i drugim izvođačima otmice (Banac 2019: 44–45).

8 Kako ističe Stipe Kljajić, »Radičin subjektivan pogled prema Miroslavu Krleži, osobito u njegovim zaključnim ocjenama, nesumnjivo je natopljen razočaranjem čitave njegove emigrantske generacije u Krležin *status quo*.« (Kljajić 2019: 176). Naime, emigracija se nadala kako će Krleža javno ustati protiv gušenja hrvatskog proljeća i kasnijih represija te postati disident. Te nade podgrijavalo je Krležino potpisivanje *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* 1967. godine (Kljajić 2019).

Zamjerkama građanskog dijela političkih emigranata kako terorizam mladih treba prestati jer tjera „vodu na mlin Beogradu,“ Radica suprotstavlja objašnjenje kako je »(...) politički naivno razmišljati, da se i kod Hrvata iz istih onih dinarskih regija ne bi pojavio „herojski čovjek“ (...) Mi smo na jugoslavenskom pitanju već davno izbili iz racionalnog postupka« (Radica 1973: 218). U okviru tog iracionalnog, Radica mladima javno skreće pozornost kako »U svijetu, u kojem živimo, naši nas domaćini neprekidno upozoravaju na činjenicu, da bi se takve pojave „terorizma“ trebale pojavljivati u *samoj zemlji*, u Hrvatskoj« (Radica 1977: 605). Namjesto da svojim zanošenjem »(...) i s Moskvom i s komunizmom u svijetu (...) sebe i svoj narod izlažu težim i strašnijim pogibljama od ovih, pod kojima se Hrvati sada nalaze!« (Radica 1980: 296–297),⁹ Radica mladima kao primarnu zadaću ponavlja isto što je ranijih godina poručivao endehaškoj emigraciji: »Ugledajmo se u Poljake, i Čehe i Slovake, i Ukrajince, da ne govorimo o izbjeglicama Baltičkih naroda (...) Nama „hrvatsko proljeće“ nije dalo nikoga, tko bi bio izložio hrvatski slučaj na svjetskom planu« (Radica 1977: 605). Dok javno nastupa kao neka vrsta emigrantskog propovjednika koji mlade zabludjele emigrante želi prevesti na „pravu vjeru“ liberalne demokracije, Radica privatno daje oduška svojoj frustraciji. Pa tako u jednom pismu Anti Smithu Paveliću iz 1977. godine piše kako »Jedino što znamo raditi to je derati se da smo za državu, bacati bombe i uzimati avione. To je sve.« (Radica 1977. u Banac 2019: 46). Međutim, sve Radičine poruke i staroj endehaškoj emigraciji i mladim ekstremistima ostale su govor gluhima. Srećom, barem se glavna Radičina bojazan nije obistinila, tako da je potkraj svog života doživio samostalnu Hrvatsku. Međutim, živjeti – konačno doživjeti postala je neka vrsta „treće 1945. godine“ u njegovu životu. Nakon što je konačno dočeka Hrvatsku slobodnu »od svih tuđih, i beogradskih i ostalih raspeća« (Radica 1990: 594), tijekom posjeta Hrvatskoj u drugoj polovici 1990. godine Radica se, prema Mati Meštroviću, »razočarao u Franju Tuđmana i njegovu vladajuću garnituru«. Prema Meštroviću, Radičin susret s Tuđmanom razočarao je staroga splitskog novinara jer je bilo očito kako prvoga hrvatskog predsjednika nisu zanimale njegovi savjeti »kako da se postavi prema zapadu, a osobito prema Washingtonu« (Meštrović 2003: 223). Što uopće ne čudi jer su prema riječima Jakše Kušana »iz emigracije u pravilu dovedeni ekstremni elementi, kojima su dane visoke političke, vojne i policijske dužnosti« (Kušan 2000: 314). U takvoj atmosferi Radica se vratio u SAD i povukao u samoću sve do smrti 5. prosinca 1993. godine u New Yorku (Meštrović 2003: 223–224).

4. Zaključna razmatranja

U kontekstu uzaludne misije poučavanja dijela i „stare“ endehaške i mlade „bušičevske“ emigracije vrijednostima zapadne građanske demokracije, Radica se vrlo rano počeo pitati i zašto »Komunistički čovjek i njegovo društvo nije naišlo kod hrvatskog književnika na onu reakciju, na koju je naišlo kod stanovitih srpskih pisaca« (Radica 1960: 430). Ostavimo li ovdje srpske pisce postrani, ostaje pitanje zašto

9 Mlade radikale Radica upozorava i na pogubnost želje za prekrajanjem hrvatskih granica jer su Muslimani »(...) upozorili i katoličke Hrvate (...) da oni neće biti kusur u političkim računima hrvatskih odnosa sa Srbima (...) tek ostaje Srbima pravoslavcima i Hrvatima katolicima, da oni sve svoje brige posvete svojoj užoj domovini« (Radica 1972: 172). O tome više u Đurašković 2005: 36; Đurašković 2008: 320.

su nakon sloma praškog proljeća 1968. godine u emigraciju dospjeli intelektualci poput Milana Kundere i Josefa Škvoreckog, a nakon sloma hrvatskog proljeća nisu npr. Ivan Supek, Petar Šegedin, Vjekoslav Kaleb ili čak i sâm Miroslav Krleža? Vidljivo se mučeći tim pitanjem, Radica je izostanak domovinskih intelektualnih „kapitalaca“ u emigraciji protumačio konformizmom i poltronstvom te »(...) da je zatajio Krleža i, na taj način spriječio mladje, da se odreknu konformizma (...)« (Radica 1960: 430). Međutim, odakle konformizam i nedostatak želje za bijegom iz režima koji se sada interpretira kao »(...) najgori komunistički režim u Europi zbog prirode komunističke revolucije«, uz režim Sovjetskog Saveza (Marijan 2015: 3). Jesu li konformizam i poltronstvo hrvatskih disidenata bili mogući stoga što je jugoslavenski komunistički režim ipak bio manje autoritaran te osiguravao višu razinu životnog standarda u odnosu na režime iz sovjetskog bloka? Također, činjenica je i kako bi hrvatski disidenti-emigranti bili na zapadu vjerojatno slabije prihvaćeni od čeških, poljskih, pa i ruskih disidenata, što zbog Titovih dobrih odnosa sa zapadom, a što zbog međunarodne kompromitacije hrvatskog pitanja nasljeđem ustaškog režima.¹⁰ Je li očaj zbog nesklonosti zapada prema hrvatskoj neovisnosti okrenuo postproljećarsku emigraciju „pušci i bombi“, metodi političke borbe kojom se emigranti ni iz jedne komunističke zemlje nisu koristili? Međutim, odakle nasilje ako su represije nakon slamanja praškog proljeća bile daleko veće od represija nakon slamanja hrvatskog proljeća¹¹, a ta činjenica nije potaknula češku, pa ni slovačku emigraciju, na nasilan protuodgovor? Sigurno se dio odgovora na spiralu nasilja krije u ranije spomenutom Radičinu citatu kako »Aleksandar je stvorio Pavelića i ustaštvo, Pavelić je stvorio Tita, i sada Tito vraća milo za drago, i opet od hrvatske mladosti stvara ustalce, ustanike i ustaše!« (Radica 1971: 395). Međutim, činjenica je i da su žrtve komunističkih poslijeratnih represija bivale iz svih krajeva gdje žive Hrvati, a da su mladi postproljećarski teroristi većinom potjecali iz točno određenih (dinarskih) regija Hrvatske. Tako da spirali nasilja svakako podlogu daje kultura „dinarske hajdučije“ puno duljeg trajanja od komunizma. A to je kultura koju veliki mađarski povjesničar István Bibó svrstava u »...plemičko-vojnički (to jest gospodstveni, agresivni i reprezentativni) duh, u odnosu na građanske (to jest

10 Jedan od najvećih autoriteta za proučavanje fašizma, američki povjesničar Stanley G. Paine u svom radu o NDH-u u usporednoj perspektivi navodi kako »Pogubljenje ukupno oko 150.000 ljudi...predstavljalo je iznimno masovni zločin, koji je nerazmjerno nadmašio sve diktature na Balkanu, pa i u Europi, osim Hitlerova režima.« Obrazlažući posebnost masovnih zlodjela počinjenih od režima NDH-a, Payne dalje navodi kako »Iako se smatra da program istrebljenja nije isključivo hrvatskog ili jugoslavenskog porijekla, već da je bio inspiriran primjerima i patronatom Trećeg Reicha, cjelokupno je izvršavanje politike istrebljenja bilo djelo Ustaša« (Payne 2009: 25). Koliko su pojedinci iz poslijeratne emigracije postali svjesni tereta nasljeđa NDH-a, najbolje pokazuju riječi urednika *Hrvatske revije* Vinka Nikolića, ranije člana ustaškog pokreta, kako je Jasenovac »...ipak hrvatska velika rana, i još veća sramota, i radi njega i danas duša nas boli i obrazi nam izgaraju od stida!« (Nikolić 1969 u Bing 2019: 102).

11 Uzrok blaže represije u Jugoslaviji u odnosu na druge komunističke države u Europi Davor Marijan dobro je locirao u činjenici da »(...) se Titov režim počeo navikavati na materijalnu pomoć sa Zapada pa je bio prisiljen dozirati razinu represije (...)« (Marijan 2015: 3). Kako navodi poznati slovački povjesničar Ľubomír Lipták, u razdoblju 1968. – 1971. u masovnoj čistki KPČ-a isključeno je 21.7 % članova partije po cjelokupnoj vertikali, znači oko 200 000 ljudi. Isključenje je automatski vodilo i do izbacivanja iz javne i državne službe ako su isključeni članovi tamo radili. Usp. Lipták 2000: 291. S druge strane, prema podacima koje donosi Zdenko Radelić, 1972. – 1973. godine oko 2000 osoba osuđeno je za kaznena djela protiv naroda i države, oko 5000 političkih i gospodarskih dužnosnika je smijenjeno, a oko 12 500 članova SKH-a izbrisano je iz evidencije članstva. Usp. Radelić 2006: 458–461.

uljuđenije, prisnije, miroljubive) osjećaje« (kurziv u originalu, S. Đ.) (Bibó 1995: 49). Čimbenik „agresivna duha“ temeljni je uzročnik razlika između hrvatske i češke ili poljske, pa čak i slovačke antikomunističke emigracije, koji opet svoje uporište ima i u činjenici da su pretkomunistička Češka, Poljska, pa i Slovačka, bile zemlje razvijenijeg građanskog društva u odnosu na pretkomunističku Hrvatsku. Naposljetku, Radičin prikaz bijede emigracije sugerira i odgovor na poznato pitanje Ive Banca zašto liberalna Hrvatska kasni, tj. zašto je liberalna Hrvatska i nakon pobjede u Domovinskom ratu 1995. godine nastavila kasniti u odnosu na druge postkomunističke zemlje. Također, Radičin prikaz i zašto je tuđmanizam kao sinteza našeg dvadesetog stoljeća koji je »ujedinio sve sastavnice hrvatskog protoliberalizma« (Banac 2000: LXV) postao dominantna politička snaga u samostalnoj Republici Hrvatskoj. Na kraju, treba se upitati koliko je bijedi (dijela) hrvatske političke emigracije pridonijela činjenica »(...) da su ove zemlje (istočne Europe, S. Đ.) neljudski mnogo propatile« (Bibó 1995: 64), a koliko »(...) dobrim dijelom mi sami snosimo velik dio odgovornosti. Poput svih malih naroda, i mi patimo od sklopa svaljivanja krivice na druge (...)« (Radica 1970b: 514). Hrvatska je mnogo propatila tijekom II. svjetskog rata, ali su mnogo propatile i Češka i Poljska, te bi bilo krajnje neukusno licitirati čija je patnja veća. A posljednji citat iz pera poznatoga splitskog novinara vodi nas do činjenice kako je stupanj razvijenosti građanske političke kulture, koji koincidira sa stupnjem razvoja samoga građanskog društva, neraskidivo povezan sa stupnjem (samo)refleksije društva, tj. suočavanja s tamnim stranama vlastite prošlosti.¹²

Literatura

Objavljeni izvori

- Lukas, F. 1957. „Bogdanu Radici.“ *Hrvatska revija*, god. VII., Buenos Aires, sv. 1 (25), 87–96.
- Radica, B. 1955. „Hrvatska problematika u američkoj javnosti.“ *Hrvatska revija*, god. V., Buenos Aires, sv. 1 (17), 32–50.
- Radica, B. 1957. „Odgovor prof. Filipu Lukasu.“ *Hrvatska revija*, god. VII., Buenos Aires, sv. 2 (26), 186–189.
- Radica, B. 1960. „Slovo o hrvatskom slovu: razmatranja kroz sjećanja.“ *Hrvatska revija*, god. X., Buenos Aires, sv. 4 (40), 420–434.
- Radica, B. 1963. „Svjetska revolucija i Amerika.“ *Hrvatska Revija*, god. XII., Buenos Aires, sv. 4 (52), 498–516.
- Radica, B. 1967. „Amerika, Evropa i mi Hrvati.“ *Hrvatska revija*, god. XVII., München, sv. 3–4 (67–68), 209–227.
- Radica, B. 1969. „Čovječanstvo prema mjesečevoj dolini smirenja.“ *Hrvatska revija*, god. XIX., München, sv. 4 (76), 400–430.
- Radica, B. 1970a. „Za hrvatsku stranu.“ *Hrvatska revija*, god. XX., München, sv. 4 (80), 1130–1133.
- Radica, B. 1970b. „Hrvatska 1970.“ *Hrvatska revija*, god. XX., München, sv. 4 (80), 514–530.

¹² O povezanosti građanske političke kulture i procesa suočavanja s prošlošću na primjeru Njemačke vidi Assman 2011.

- Radica, B. 1971. „Hrvatska tragedija.“ *Hrvatska revija*, god. XXI., München, sv. 4 (84), 393–396.
- Radica, B. 1972. „Titov nokturno – konac druge Jugoslavije.“ *Hrvatska revija*, god. XXII., München, sv. 2–3 (86–87), 163–181.
- Radica, B. 1973. „Od jugoslavenskih utopija do hrvatskih alternativa.“ *Hrvatska revija*, god. XXII., München, sv. 2 (90), 213–225.
- Radica, B. 1974. *Hrvatska 1945*. München – Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije.
- Radica, B. 1977. „Hrvatska danas u perspektivi svjetske krize.“ *Hrvatska revija*, god. XXVII., München, sv. 4 (108).
- Radica, B. 1978. „Pogled na nas.“ *Hrvatska revija*, god. XXVIII., München – Barcelona, sv. 3 (111).
- Radica, B. 1980. „Da li pod ‘Kozačko kopito’, ili u slobodi zapada?“ *Hrvatska revija*, god. XXX., München – Barcelona, sv. 2 (118), 296–299.
- Radica, B. 1984. *Živjeti – nedoživjeti: Uspomene hrvatskog intelektualca kroz apokalipsu Jugoslavije, knjiga druga*. München – Barcelona: Knjižnica hrvatske revije.
- Radica, B. 1990. „Mučenici grade novu Hrvatsku.“ *Hrvatska revija*, god. XL., München – Barcelona, sv. 3 (159), 593–595.
- Radica, B. 2006. *Agonija Europe – razgovori i susreti*, Josip Pandurić (ur.). Zagreb: Disput.

Tiskane publikacije

- Assman, A. 2011. *Duga senka prošlosti: kultura sećanja i politika povesti*. Beograd: Biblioteka XX. vek.
- Banac, I. 1995. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Durieux.
- Banac, I. 2000. „Zašto liberalna hrvatska kasni: Glavni pravci hrvatske povijesti u dvadesetom stoljeću.“ U Andrea Feldman, Vladimir Stipetić i Franjo Zenko (ur.), *Liberalna misao u Hrvatskoj: Prilozi povijesti liberalizma od kraja 18. do sredine 20. stoljeća* (str. LV–LXVI). Zagreb: Friedrich – Naumann – Stiftung.
- Banac, I. 2002. „Bogdan Radica i njegov Split.“ U Jelena Hekman (ur.), *Bogdan Radica: Vječni Split* (str. 7–9). Split–Zagreb: Ex Libris.
- Banac, I. 2006. „Bogdan Radica – agonija i borba.“ U Josip Pandurić (ur.), *Bogdan Radica: Agonija Evrope: razgovori i susreti* (str. 371–377). Zagreb: Disput.
- Banac, I. 2019. „Bogdan Radica i proljećarska emigracija.“ U Ivan Bošković i Marko Trogrlić (ur.), *Bogdan Radica, život i vrijeme: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu 25. rujna 2017.* (str. 35–57). Split: Književni krug, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu.
- Bibó, I. 1995. „Bijeda istočnoevropskih malih država.“ U Igor Karaman i Drago Roksanđić (ur.), *Bibó - Huszár - Szűcs: Regije evropske povijesti* (str. 11–92). Zagreb: Naprijed.
- Bing, A. 2019. „Bogdan Radica i kultura neslaganja (osvrst na djelovanje u Hrvatskoj reviji).“ U Ivan Bošković i Marko Trogrlić (ur.), *Bogdan Radica, život i vrijeme: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu 25. rujna 2017.* (str. 93–111). Split: Književni krug, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu.

- Czerwiński, M. 2014. „Dysydent Bogdan Radica.“ *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 6/2014., 75–90.
- Đurašković, S. 2005. *Od jugoslavenskog federalizma do hrvatskog independizma – misao hrvatske države u djelima Bogdana Radice*. Diplomski rad. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Đurašković, S. 2006. „Bogdan Radica – nacionalist, liberal i kozmopolit istodobno.“ U Josip Pandurić (ur.), *Bogdan Radica: Agonija Evrope: razgovori i susreti* (str. 379–398). Zagreb: Disput.
- Đurašković, S. 2008. „Zaboravljeni hrvatski kozmopolit Bogdan Radica.“ U Hans-Georg Fleck i Igor Graovac (ur.), *Dijalog povjesničara-istoričara 10/1* (str. 307–327). Zagreb: Friedrich – Naumann – Stiftung.
- Đurašković, S. 2016. „Mediterranizam Bogdana Radice kao suprotnost totalitarnim distopijama.“ U Drago Rokсандić i Ivana Cvijović-Javorina (ur.), *Split i Vladan Desnica 1918.–1945.: umjetničko stvaralaštvo između kulture i politike – zbornik radova s Desničinih susreta 2015* (str. 233–244). Zagreb: FF Press.
- Kljajić, S. 2019. „Bogdan Radica o Krleži i krležijanstvu.“ U Ivan Bošković i Marko Trogrlić (ur.), *Bogdan Radica, život i vrijeme: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu 25. rujna 2017.* (str. 163–179). Split: Književni krug, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu.
- Krašić, W. 2019. „Nastanak, rad i gašenje prvog Hrvatskog narodnog vijeća.“ U Ivan Bošković i Marko Trogrlić (ur.), *Bogdan Radica, život i vrijeme: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu 25. rujna 2017.* (str. 113–136). Split: Književni krug, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu.
- Kušan, J. 2000. *Bitka za Novu Hrvatsku*. Rijeka: Otokar Keršovani.
- Lipták, L. 2000. „Slovakia in the 20th Century.“ U Elena Mannová et al. (ur.), *A Concise History of Slovakia* (str. 241–305). Bratislava: AEP.
- Marijan, D. 2015. Mentalni izlaz iz komunizma. Čemu ilustracija. *Vijenac: književni list za umjetnost, kulturu i znanost*, god. XXIII., br. 555, 11. lipnja 2015.
- Matković, S. (2019). „Iz emigrantske korespondencije Bogdana Radice: dopisivanje s Antom Smithom Pavelićem i Pavlom Ostovićem.“ U Ivan Bošković i Marko Trogrlić (ur.), *Bogdan Radica, život i vrijeme: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu 25. rujna 2017.* (str. 137–161). Split: Književni krug, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu.
- Meštrović, M. 2003. *U vrtlogu hrvatske politike: kazivanje Peri Zlataru*. Zagreb: Golden marketing.
- Milišić, Z. 2019. „Godina 1945. iz perspektive Bogdana Radice.“ U Ivan Bošković i Marko Trogrlić (ur.), *Bogdan Radica, život i vrijeme: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu 25. rujna 2017.* (str. 21–33). Split: Književni krug, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu.
- Offe, C. 2004. *Tocqueville, Weber i Adorno u Americi*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Payne, S. G. 2009. „Nezavisna država Hrvatska u usporednoj perspektivi.“ U Sabrina P. Ramet (ur.), *Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*, (str. 21–28) Zagreb: Alinea.

- Radelić, Z. 2006. *Hrvatska u Jugoslaviji: 1945.-1991.:Od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest – Školska knjiga.
- Šesnić, J. 2014. „Bogdan Raditsa, the 1970s, and the Question of Croatian Emigration.“ *Working Papers in American Studies*, 1/2014., 115–130.
- Žižić, J. 2013. „Što je hrvatska politička emigracija.“ *Političke analize: tromjesečnik za analizu hrvatske i međunarodne politike*, IV/16, 61–64.

BOGDAN RADICA AS A WITNESS OF THE MISERY OF (PART) OF CROATIAN POLITICAL EMIGRATION

Abstract

The article presents a critique of Croatian political emigration by its participant Bogdan Radica. Framing the article into the concept of *The Miseries of East European Small States* by the famous Hungarian historian István Bibó, the article exposes the Bogdan Radica narrative on the misery (of part) of the Croatian political emigration. This misery Radica first and foremost finds in the rejection of the integration into western European and the respective US societies due to a disdain for the values of liberal democracy widespread in emigre circles. In Radica's opinion, the Croatian political emigration failed to fulfil its most important task: to spread the word on the righteousness of the demands for Croatian independence in Western European and the US public respectively. Eventually, Radica offers a subtle analysis of the terrorist inclinations of the youngest emigrant waves in the 1970s by using a concept of the "Dinaric semi-intellectual" appropriated from the concept of the semi-intelligent by famous Spanish philosopher José Ortega Y Gasset; the concept which Radica already previously deployed in describing Croatia and Yugoslavia in the immediate aftermath of World War II.

Key words: Bogdan Radica, political emigration, liberal democracy, Croatia, "Dinaric semi-intellectual"